

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Case: Espoon käräjäoikeus

Kallatsa, Nora

2012 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu
Case: Espoon käräjäoikeus

Nora Kallatsa
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2012

Nora Kallatsa

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Case: Espoon käräjäoikeus

Vuosi 2012 Sivumäärä 43

Espoon käräjäoikeus on ollut 1.1.2011 alkaen mukana kaksivuotisessa kokeilussa asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevissa asioissa (ns. Follo-malli). Espoon käräjäoikeuden lisäksi kokeilu suoritetaan myös Helsingin, Pohjois-Karjalan ja Oulun käräjäoikeuksissa. Opinnäytetyöni aiheena on tähän kokeiluun liittyvät kokemukset ja tulokset Espoon käräjäoikeudessa.

Riitaisten lapsiasioiden käsittely käräjäoikeuksissa vie usein paljon aikaa ja osapuolten voimavaroja. Tilanne on epävarma sekä lapselle että aikuisille, koska usein tuomioistuimen päätökseen tyytymätön osapuoli valittaa siitä hovioikeuteen, jolloin asian käsittely venyy entisestään.

Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun kokeilulla pyritään lyhentämään lapsiasioiden käsittelyaikoja sekä saamaan jo alioikeusvaiheessa aikaan lopputulos, johon molemmat lapsen vanhemmat ovat valmiita sitoutumaan. Näin saadaan vakautettua lapsen elämää. Sovintoon sitoutumiseen pyritään tuomalla sovittelumenettelyyn mukaan psykologin, sosiaalityöntekijöiden tai molempien asiantuntemusta. Kaksivuotinen kokeilu toteutetaan riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (394/2011) tarjoamassa viitekehyksessä.

Opinnäytetyössä tarkastellaan lakien ja prosessioikeudellisen kirjallisuuden avulla lyhyesti oikeudenkäyntiä sekä tuomioistuinsovittelua lapsiasioissa. Tämän jälkeen työssä eritellään sitä, miten kokeilu on käytännössä toiminut Espoon käräjäoikeudessa. Tätä tarkoitusta varten on kerätty Espoon käräjäoikeuden tuomareiden sekä sovittelussa avustaneiden asiantuntijoiden kokemuksia haastatteluin ja sähköpostitiedusteluin.

Asiasanat: lapsi, käräjäoikeus, huoltoriita, tuomioistuinsovittelu, asiantuntija, Follo

Nora Kallatsa

Expert assisted judicial mediation Case: the District Court of Espoo

Year	2012	Pages	43
------	------	-------	----

The District Court of Espoo is one of four district courts which experiment the expert assisted judicial mediation in matters with regard to custody, visiting rights and maintenance of a child (the so-called Follo-model) in 2011 and 2012. The other three district courts are the District Court of Helsinki, the District Court of Pohjois-Karjala and the District Court of Oulu. The purpose of my thesis is to evaluate the experiences and results of this experiment in the District Court of Espoo.

Usually it takes a long time before a district court is able to make a decision in a matter concerning a child. The situation remains unresolved which is harmful for the child and the parents. Often one of the parents is not satisfied with the decision and submits an appeal in the court of appeal which means that it will take years to reach the final decision.

The purpose of the expert assisted judicial mediation is to cut down the time it takes to handle a dispute in the district court, and to reach a decision that both parties are ready to accept and thus stabilize the child's life. In order to make this happen and further the mediation, psychologists and/or social workers take part in the mediation process and offer their expertise. This two-year experiment is carried out with the means provided in the act on mediation in civil matters and confirmation of settlements in general courts (394/2011).

My thesis consists of two main parts. The first part is about the theoretical background of the court proceedings and judicial mediation in the matters concerning a child. The second part is an analysis of the judges and experts' opinions of the experiment in the District Court of Espoo. I have gathered their opinions via e-mail and personal interviews.

Keywords: child, district court, custody dispute, judicial mediation, Follo

Sisällys

1	Johdanto ja työn tavoitteet.....	8
2	Lapsioikeudellisten asioiden käsittely käräjäoikeudessa.....	9
2.1	Oikeudenkäynnin vaiheet lyhyesti.....	9
2.2	Lapsiasioiden oikeudenkäynnin erityispiirteet	11
2.3	Sovinnon edistäminen oikeudenkäyntimenettelyssä	12
2.4	Sovittelu tuomioistuinsovittelulain mukaan	13
2.4.1	Tuomioistuinsovittelusta	13
2.4.2	Edellytykset ja asian ottaminen sovitteluun	14
2.4.3	Esteitä sovittelulle lapsiasioissa	14
2.4.4	Sovittelija ja sovittelijan avustaja	15
2.4.5	Sovintokeskusteluiden sisältö	15
2.4.6	Lapsen edun merkitys ja lapsen kuuleminen sovittelussa.....	16
2.4.7	Sovittelun päättyminen	17
2.4.8	Tuomioistuinsovittelun etuja ja haittoja.....	17
2.5	Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun erityispiirteet.....	18
2.5.1	Norjan Follo-malli	18
2.5.2	Asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua koskevan kokeilun tausta ja tavoitteet Suomessa	19
2.5.3	Tuomarin ja asiantuntijan roolit asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa.....	20
2.5.4	Riitojen valikoituminen asiantuntija-avusteiseen sovitteluun	21
3	Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Espoon käräjäoikeudessa.....	21
3.1	Sovittelun lähtökohdat Espoon käräjäoikeudessa	22
3.2	Sovitteluasioiden määrä Espoon käräjäoikeudessa vuonna 2011	22
3.3	Sovitteluun pääseminen.....	24
3.4	Sovittelutapaamisten sopiminen	24
3.5	Sovittelutapaamiseen valmistautuminen	25
3.6	Sovittelutapaamisten kesto ja määrä.....	25
3.7	Lakimiesavustajan käyttö sovittelussa	26
3.8	Tuomareiden ja asiantuntijoiden yhteistyö	26
3.9	Lapsen näkökulma.....	27
3.10	Kokeilusopimukset	29
3.11	Sovittelun päättyminen	29
3.12	Kokeilun onnistuminen tuomareiden ja asiantuntijoiden näkökulmasta	30
4	Opinnäytetyöprosessi ja työn tulokset	31
	Lähteet	34
	Taulukot	37

Liitteet.....	38
---------------	----

Laki- ja lyhenneluettelo

Lait

Avoliittolaki 234/1929

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996

Laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa 663/2005 (kumottu)

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011

Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

Lyhenteet

BL	Barnelov
HE	Hallituksen esitys
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
SovL	Laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa 663/2005 (kumottu)
Tuomioistuinsovittelulaki	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011)

1 Johdanto ja työn tavoitteet

Suoritin oikeustradenomin opintoihin kuuluvan, kolme kuukautta kestäneen työharjoitteluni Espoon käräjäoikeudessa, jonka jälkeen olen työskennellyt siellä riitaosaston lapsitiimissä käräjäsihteerinä. Tiimimme käsittelee lapsen huolto- ja tapaamisoikeusriitoja sekä elatusapuasioita.

Lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusapua koskevien olosuhteiden järjestely tulee usein ajankohtaiseksi vanhempien eron ja muiden suurten elämänmuutosten yhteydessä. Lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasioista säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983, jäljempänä LHL) ja lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975). Vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja elatusapuasioista keskenään ja vahvistuttaa sopimuksensa sosiaalitoimessa (LHL 7 ja 8 § ja laki lapsen elatuksesta 7 ja 8 §). Mikäli vanhemmat eivät pääse asioista yhteisymmärrykseen, tuomioistuin päättää asiasta vanhemman hakemuksesta (LHL 9 § ja laki lapsen elatuksesta 9 ja 10 §).

Lasten kannalta olisi kuitenkin parasta, jos vanhemmat kykenisivät löytämään sovinnon heitä koskeviin olosuhteisiin. Lapsiasioihin on mahdollista hakea sovintoa sekä tuomioistuimissa että niiden ulkopuolella. Vanhemmat voivat valita monien eri sovintopalveluiden välillä ja käyttää halutessaan erilaisia sovintopalveluita samaan aikaan tai peräkkäin. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1150.) Esimerkkejä vanhempien valittavissa olevista sovittelupalveluista ovat kunnan järjestämä avioliittolain (234/1929) mukainen perheasioiden sovittelu, lastenvalvojan luona tapahtuva sovittelu erotilanteiden yhteydessä, lastensuojelun sovintotyöskentely, asianajajien avustuksella tapahtuvat sovintoneuvottelut, Suomen asianajajaliiton järjestämä sovittelu perheoikeudellisissa asioissa, yksityisten perhe- ja parisuhdeterapeuttien tarjoamat palvelut, täytäntöönpanosovittelu (laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996) ja tuomioistuinsovittelu (laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011). (Aaltonen & Auvinen 2010, 1153-1155; HE 284/2010, 9.)

Vuoden 2011 alusta lähtien vaihtoehtojen määrä on lisääntynyt, kun Espoon käräjäoikeudessa ja kolmessa muussa käräjäoikeudessa on kokeiltu uutta asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasioissa (ns. Follo-malli). Aluksi kokeilua oli tarkoitus jatkaa vuoden 2012 loppuun saakka eli kahden vuoden ajan, mutta hyvien kokemusten vuoksi sitä päätettiin jatkaa vuoden 2013 loppuun saakka ja sitä laajennetaan 1.9.2012 alkaen seitsemään uuteen käräjäoikeuteen, joita ovat Pirkanmaan, Kanta-Hämeen, Etelä-Karjalan, Keski-Suomen, Pohjanmaan, Kemi-Tornion ja Lapin käräjäoikeudet (Oikeusministeriön päätös 1.3.2012).

Päätin valita asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun opinnäytetyöni aiheeksi. Aihe on mielestäni erittäin tärkeä ja ajankohtainen. Olen kiinnostunut perheoikeudellisista asioista. Sovin osastonjohtajamme Eeva Tikan kanssa, että teen opinnäytetyöni kyseisestä aiheesta. Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää toisaalta, kuinka asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu lapsiasioissa on käytännössä toiminut Espoon käräjäoikeudessa ja toisaalta, onko se tuonut enemmän lapsen näkökulmaa esille.

Käytän opinnäytetyössä oikeudellisena lähteenä lapsioikeutta koskevia lakeja, lain esitöitä ja oikeuskirjallisuutta. Tiedonhankintatarkoituksessa olen haastatellut tuomareita ja asiantuntija-avustajia, jotka osallistuvat kokeiluun Espoossa. Käytettävissäni on myös Espoon käräjäoikeuden tilastotietoja. Hyödynnän myös omia havaintojani.

Opinnäytetyöni koostuu johdannon ja johtopäätösten lisäksi kahdesta pääluvusta. Ensimmäisessä pääluvussa käsitellään lapsia koskevien riita-asioiden käräjäoikeusprosessia normaalissa oikeudenkäynnissä ja tuomioistuinsovittelussa sekä asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovitelukokeilun taustoja ja sisältöä. Toisessa pääluvussa käydään läpi asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovitelukokeilun tuloksia Espoon käräjäoikeudessa.

2 Lapsioikeudellisten asioiden käsittely käräjäoikeudessa

Tässä luvussa tarkastellaan ensin lapsiasioiden normaalia oikeudenkäyntimenettelyä, sovinnon edistämistä oikeudenkäynnin kuluessa ja varsinaista tuomioistuinsovittelua, joka on vaihtoehto oikeudenkäynnille. Lopuksi käsitellään Norjan asiantuntijan käyttöä koskevaa mallia ja asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua koskevan kokeilun taustaa ja tavoitteita Suomessa.

2.1 Oikeudenkäynnin vaiheet lyhyesti

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat ovat tuomioistuimessa luonteeltaan hakemusasioita, joiden käsittelystä säädetään oikeudenkäymiskaaren (4/1734, jäljempänä OK) 8 luvussa. Kuitenkin jos asia on riitainen, on asian käsittelyä jatkettava riita-asian käsittelyjärjestyksessä (OK 8 luku 4 § 1 momentin 2 kohta). Riita-asian käsittelyjärjestystä koskevat säännökset sisältyvät oikeudenkäymiskaaren muihin lukuihin.

Hakemus tulee käräjäoikeuteen vireille jommankumman vanhemman aloitteesta (LHL 14 §), jonka jälkeen käräjäoikeus kysyy toisen vanhemman mielipidettä lausumapyynnöllä. Kun vanhemman vastaus saapuu käräjäoikeuteen, sovitaan valmisteluistunto. Valmisteluistunnon aikana käydään läpi asianosaisten vaatimukset ja lausumat. Jollei lapsiriidassa päästä sovintoon valmisteluistunnon aikana, voi tuomioistuin pyytää asiassa sosiaalilautakunnan olosuhdeselvi-

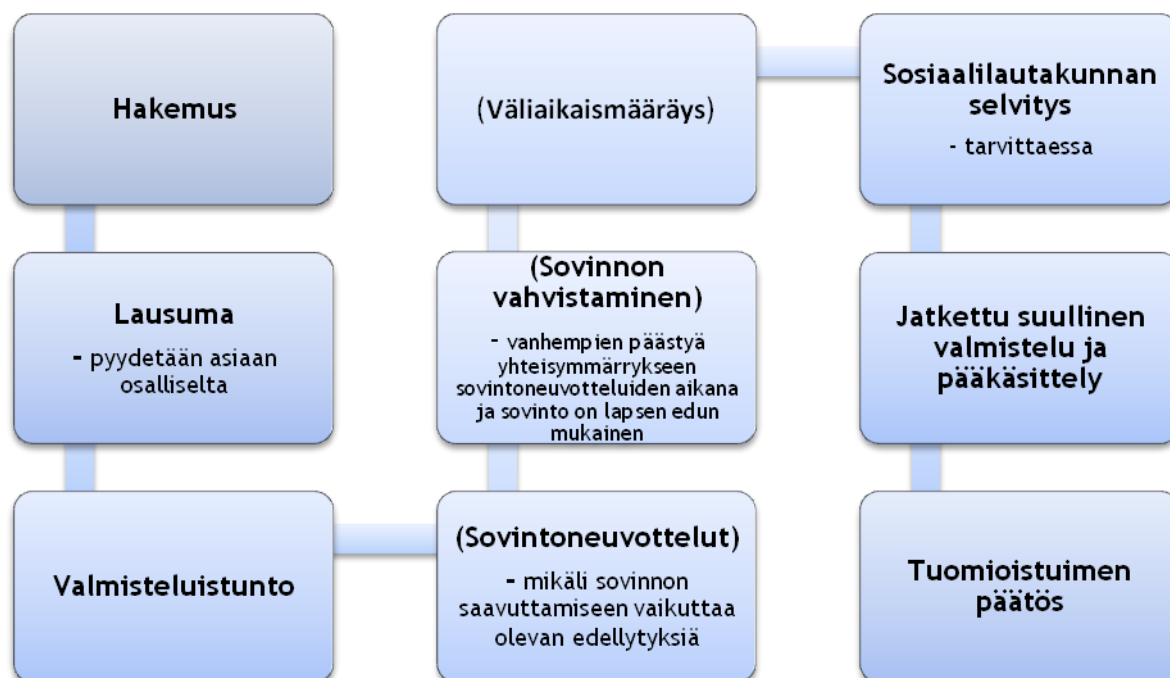
tyksen (LHL 16 §). Mikäli sosiaalilautakunnalta pyydetty selvitys todetaan tarpeelliseksi, käräjäoikeus lähettää selvityspyynnön asianosaisten kotipaikkakunnan sosiaalitoimelle.

Selvityksen tekevät sosiaalialan ammattilaiset, jotka tapaavat selvitystyön aikana vanhempia yhdessä ja erikseen, tekevät kotikäyntejä vanhempien luokse sekä tapaavat lasta ja selvittävät hänen toivomuksiaan ja mielipiteitään. Selvitystyön kuluessa pyritään myös kannustamaan vanhempia sovinnolliseen ratkaisuun. Tekemiensä havaintojen perusteella selvittäjät laativat kirjallisen selvityksen, joka toimitetaan tuomioistuimen käytettäväksi asian oikeudenkäynnissä. (Kankainen 2000, 391-394.) Selvityksen aikana olosuhdeselvitystä tekevät sosiaalityöntekijät hankkivat perhettä koskevat viranomaistiedot.

Espoossa sosiaalitoimen selvityksen laatiminen kestää noin kuudesta kahdeksaan kuukautta ja asianosaiset pyytävät usein käräjäoikeudelta väliaikais määräystä selvityksen laatimisen ajaksi. Näissä tapauksissa tuomioistuin voi antaa väliaikais määräyksen esimerkiksi lapsen tapaa-misoikeuksista. Tämä helpottaa sosiaalitoimen selvitystyötä ja rauhoittaa lapsen tilannetta. (Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007, 88.)

Selvityksen saavuttua käräjäoikeuteen pidetään jatkettu valmisteluistunto ja pääkäsittely. Pääkäsittelyssä käydään läpi olosuhdeselvitys ja asianosaisten kirjalliset todisteet ja kuullaan asianosaisten nimeämiä todistajia sekä asianosaisia todistelutarkoituksessa. LHL 15 §:n 2 momentin mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos tämä on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Lasta voi kuulla vain, jos hän siihen suostuu ja eikä kuuleminen aiheuta hänelle haittaa. Käytännössä lasta kuullaan tuomioistuimessa erittäin harvoin.

Pääkäsittelyn jälkeen tuomioistuin antaa asiassa päätöksen. Päätökseen tyytymätön voi ilmoittaa tyytymättömyyttään päätökseen ja valittaa siitä hovioikeuteen.

Kuva 1 Riitaisen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittely käräjäoikeudessa

2.2 Lapsiasioiden oikeudenkäynnin erityispiirteet

Lapsiasiat ovat luonteeltaan indispositiivisia eli virallisvalvontaisia riita-asioita. Ratkaistava asia koskee oikeudenkäynnin ulkopuolista tahoa eli lasta, joka ei kykene valvomaan itse omaa etuaan oikeudenkäynnissä. (Aaltonen 2009, 132.) Asianosaisina asiassa ovat aikuiset eli useimmiten lapsen vanhemmat, minkä vuoksi viranomaiset valvovat lapsen edun toteutumista ja asianosaisten määräämisvaltaa on rajoitettu. Asianosaisten yksimielisyys sellaisenaan ei määrää tuomion lopputulosta. (Lappalainen ym. 2008, 60.)

LHL 10 §:n mukaan tuomioistuimen on ratkaistava asia lapsen edun mukaisesti ja tuomioistuimen on valvottava, ettei vanhempien mahdollisesti aikaansaama sopimus ole lapselle haitallinen. Tuomioistuimen tulisi aktiivisesti pyrkiä selvittämään, millainen ratkaisu olisi lapsen edun mukainen. Lähtökohtaisesti oletetaan kuitenkin, että vanhemmat tietävät yleensä, mikä on parasta heidän lapselleen. Tästä johtuen tuomioistuin puuttuu vanhempien sopimukseen vain siinä tapauksessa, että on aiheellista olettaa, että sopimus on lapsen edun vastainen. (LHL 10 §; Aaltonen 2009, 133.) Tässä mielessä lapsiasioiden indispositiivisuus on suhteellista (Aaltonen 2009, 132).

LHL 11 §:n mukaan oikeudenkäynnin aikana lapsen omat toivomukset ja mielipide on selvitettävä, mikäli se on lapsen kehitystä ja ikää ajatellen mahdollista. Asia on kuitenkin selvitettävä niin, ettei se haittaa vanhempien ja lapsen suhteita. Normaalisti sosiaalitoimi selvittää lapsen toivomukset ja mielipiteet sen laatiessa tuomioistuimen pyytämää olosuhdeselvitystä.

2.3 Sovinnon edistäminen oikeudenkäyntimenettelyssä

Myös normaalimuotoista oikeudenkäyntiä leimaa pyrkimys sovintoon. Tätä osoittaa esimerkiksi se, että oikeudenkäymiskaaren mukaan tuomarin on selvittävä, onko asiassa sovinnon edellytyksiä ja pyrittävä saamaan asianosaiset sopimaan riitansa, joka on vireillä tuomioistuimessa (OK 5 luvun 26 §). Etenkin lapsiriidoissa tuomarit pyrkivät aktiivisesti sovintoon (Aaltonen & Auvinen 2010, 1155).

Oikeudenkäynnissä tapahtuvaa tuomarin toimintaa sovinnon löytämiseksi kutsutaan sovinnon edistämiseksi. Laissa ei ole tarkempia säännöksiä siitä, kuinka tuomarin tulee toimia edistääseen sovintoa. Tuomareiden toimintatavat eroavatkin toisistaan suuresti. Sovinnon saavuttamisen kannalta suuri merkitys on tuomarin persoonallisilla ominaisuuksilla. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1155.) Sovintokeskustelujen aikana tuomarin täytyy kiinnittää erityisesti huomiota puolueettomuuteensa eikä hän saa painostaa asianosaisia sovintoon. Tuomarin aktiivisuus sovinnon aikaansaamiseksi vaihtelee tapausittain. Välillä sovintoon päästään asianosaisten omien neuvottelujen pohjalta, välillä tuomarin täytyy selkeästi tukea ja ohjata asianosaisia sovinnon edistämiseksi. (Aaltonen 2009, 324.)

Yleensä sovintokeskustelut ajoitetaan valmisteluistunnon loppupuolelle, jolloin kummankin osapuolen odotukset, väitteet ja vaatimukset ovat kaikkien osapuolten tiedossa. On tärkeää, että vanhemmat osallistuvat itse aktiivisesti neuvotteluihin, eivätkä anna sovittelevan tuomarin ja avustajiensa tehdä sovintoa, johon eivät lopulta ole tyytyväisiä. Vanhempien puheista tuomari saa arvokasta tietoa, jonka avulla hän pystyy arvioimaan, millainen sovinto vastaa parhaiten lapsen etua. On myös tärkeää, että vanhemmat puhuisivat myös toisilleen eivätkä vain tuomarille. (Aaltonen 2009, 325 ja 327.)

Lisäksi on mahdollista pitää kummankin osapuolen siihen suostuessa luottamuksellisia erillisneuvotteluita, joissa tuomari keskustelee osapuolten kanssa kahden kesken ja eikä kerro keskusteluiden sisällöstä toiselle osapuolelle luvatta. Tuomari toimii erillisneuvotteluiden aikana lähinnä kuuntelijan roolissa eikä saa ottaa kantaa asiaan. Suurin etu erillisneuvotteluissa on se, että monesti tuomari saa selvyuden siitä, onko sovinto mahdollinen. (Aaltonen 2009, 329-330.) Tämä on aiheuttanut keskustelua, sillä kaikkialla erillisneuvotteluita ei käytetä, esimerkiksi Espoossa kukaan tuomareista ei ole pitänyt erillisneuvotteluita sovinnon edistämiseksi.

Tuomarin auktoriteetin seurauksena saattaa toisinaan syntyä sovinto, jota vanhemmat eivät myöhemmin tunne omakseen. On erityisen tärkeää, että vanhemmat tekisivät sovinnon itse, jotta sovinto olisi mielekäs heille. (Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007, 86.) Tästä johdun lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista riidoista tuomari tekee harvoin sovintoehdotusta, mutta voi kuitenkin tuoda erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja vanhempien harkittavaksi, jolloin vanhemmat voivat miettiä, mitä ne merkitsevät käytännössä (Aaltonen 2009, 330).

Tuomioistuimen vahvistaman sovinnon tulee olla lapsen edun mukainen. Ennen päätöksen antamista tuomarin täytyy varmistautua siitä, että vanhemmat ymmärtävät sovinnon sisällön ja sen vaikutukset sekä lapselleen että itselleen. Sovinnon tarkoituksena on saada lapsen etua parhaiten huomioiva ratkaisu, joten huoltoriidoissa ei ole merkitystä, vaikka sovinnon sisältö ei vastaisikaan täysin asianosaisten vaatimuksia oikeudenkäynnissä. Sovintoon saatetaan ottaa mukaan myös sellaisia asioita, jotka eivät ole olleet asianosaisten vaatimuksia oikeudenkäynnissä. (Aaltonen 2009, 334-335.)

Sovinto voidaan tehdä myös vain koskemaan jotain tiettyä vaatimusta, vaikka asian käsittely muiden vaatimusten osalta jatkuukin. Erityisen tärkeää on yrittää saada vanhemmat sopimaan lapsen asioista sosiaalilautakunnan selvityksen ajaksi. (Aaltonen 2009, 335-336.)

2.4 Sovittelu tuomioistuinsovittelulain mukaan

2.4.1 Tuomioistuinsovittelusta

Tuomioistuinsovittelusta säädetään riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa (394/2011, tuomioistuinsovittelulaki), jolla kumottiin aiemmin riita-asioiden sovittelua koskenut, vuonna 2006 voimaan tullut laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa (663/2005, SovL). Tuomioistuinsovittelulain 10 §:n mukaan lakia voidaan soveltaa myös lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskeviin asioihin, joissa tuomioistuinsovittelu toteutetaan siten, että lapsen etu turvataan.

Kuten edellä on todettu, normaalin oikeudenkäynnin aikana sovitaan paljon lapsiriitoja. Huoltoriita ratkeaa lähes puolessa tapauksista vanhempien sovintoon (Valkama & Litmala 2006, 58). Oikeudenkäynnissä tapahtuva sovinnon edistäminen ja varsinainen tuomioistuinsovittelu on tärkeää erottaa toisistaan selkeästi. Lapsiasioissa nämä kaksi menettelyä ovat kuitenkin tavoitteiltaan ja menettelytavoiltaan lähempänä toisiaan kuin muissa riita-asioissa. Tämä johduttaa siitä, että molemmissa menettelyissä tavoitellaan lapsen edun mukaista, vanhempien ja lasten arjessa toimivaa ratkaisua. Lisäksi tuomarilla on viran puolesta velvollisuus varmistaa molemmissa menettelyissä siitä, että sovinto on lapsen edun mukainen. (Aaltonen & Auvinen

2010, 1160.) Tuomioistuinsovittelulakiin perustuva tuomioistuinsovittelu ei ole oikeudenkäyntiä, vaan se on asianosaisten valittavissa oleva vaihtoehto oikeudenkäynnille (Jokela 2005, 58).

Tuomioistuinsovittelu eroaa asian vireille tulon osalta ja myös vapaamuotoisemmalla menettelyllään ja tavoitteillaan perinteisestä oikeudenkäynnistä. Tuomioistuinsovittelun tavoitteena on osapuolten tarpeita ja huolia tyydyttävä ratkaisu. Tuomari ei toimi sovittelussa riidan ratkaisijana, vaan auttaa osapuolia itse löytämään ratkaisun riitakysymyksiin. Sovittelu on vapaaehtoista, minkä takia osapuolten omalla halulla päästä sovintoon on tärkeä merkitys sovittelun onnistumiselle. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1160.)

2.4.2 Edellytykset ja asian ottaminen sovitteluun

Tuomioistuinsovittelulain 3 §:n 2 momentin mukaan tuomioistuinsovitteluun pääsemisen edellytyksenä on se, että asia soveltuu soviteltavaksi ja sovittelu on tarkoituksenmukaista osapuolten vaatimuksia katsottaessa. Lain 3 §:n 1 momentin mukaan sovittelulla pyritään sovinnolliseen ja osapuolia tyydyttävään ratkaisuun.

Tuomioistuinsovittelulain 4 §:n mukaan asia voidaan ottaa soviteltavaksi riidan toisen osapuolen tekemällä hakemuksella tai osapuolten yhdessä tekemällä hakemuksella. Hakemuksen tulee olla kirjallinen ja siitä tulee ilmetä, mitä riita koskee ja miten osapuolten näkemykset eroavat toisistaan. Lisäksi hakijan tulee ilmoittaa perusteet asian soveltumisesta soviteltavaksi. Sovitteluun on mahdollista hakea myös kesken oikeudenkäynnin. Pyyntö sovitteluun pääsystä täytyy tehdä ennen kuin riita-asian valmistelu on todettu päättyneeksi. Käytännössä Espoossa sovitteluun pääsee kuitenkin missä tahansa prosessin vaiheessa, mikäli asianosaiset sitä pyytävät.

Sovittelun aloittaminen edellyttää kummankin osapuolen suostumusta ja lopullisen päätöksen sovittelusta tekee tuomioistuin (tuomioistuinsovittelulaki 4§). Tässä tapauksessa oikeudenkäynti keskeytyy ja jatkuu vasta sovittelumenettelyn jälkeen, jos sovintoa ei syntynyt.

2.4.3 Esteitä sovittelulle lapsiasioissa

Kaikki asiat eivät sovi sovitteluun. Erityisesti tilanteet, joissa osapuolet eivät ole yhdenvertaisessa asemassa suhteessa toisiinsa, eivät ole omiaan sovittelumenettelyyn. Myös sovittelu tilanteessa, jossa toinen osapuoli on kohdistanut toiseen fyysistä väkivaltaa, on aiheuttanut kritiikkiä. Tällöin tilanne ei ole sovittelulle suotuisa. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1159.)

Vanhempien konfliktin taso vaikuttaa siihen, sopiiko huoltoriita sovitteluun. Patologisoituneessa riidassa pääasiallinen tavoite vanhemmalla voi olla vahingon aiheuttaminen toiselle vanhemmalle. Sovittelu ei myöskään sovellu riitoihin, joiden osapuolilla on vakavia psykososiaalisia ongelmia tai vakavia päihdeongelmia. Mikäli riidan taustalla on toisen osapuolen luonnehäiriö, ei tilanne myöskään ole sovittelulle otollinen. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1159.)

2.4.4 Sovittelija ja sovittelijan avustaja

Sovittelijana voi toimia vain asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari (tuomioistuinsovittelulaki 5 § 1 momentti). Sama tuomari ei voi sovittaa asiaa ja sen jälkeen jatkaa asian käsittelyä oikeudenkäynnissä, mikäli sovintoa ei syntynyt sovittelun aikana (tuomioistuinsovittelulaki 14 § 2 momentti). Tällöin sovittelumenettelyn jälkeisessä oikeudenkäynnissä puheenjohtajana toimii toinen tuomari.

Tuomioistuinsovittelulain 5 § 2 momentin mukaan sovittelija voi osapuolten suostumuksella käyttää apunaan avustajaa. Avustajan käyttöä on rajoittanut se, että palkkion ja kustannukset suorittavat osapuolet.

Avustaja voi esimerkiksi kertoa vanhemmille, miten ero vaikuttaa lapseen sekä miten lapsi voi selviytyä vanhempien erosta. Avustajan tehtävänä on kiinnittää sekä sovittelijan että vanhempien huomion lapsen edun kannalta oikeisiin asioihin. Lisäksi avustajan tehtäviin kuuluu myös lapsen kuuleminen, joka voidaan toteuttaa mahdollisesti sovittelijan kanssa. (Aaltonen 2009, 341.)

2.4.5 Sovintokeskusteluiden sisältö

Tuomioistuinsovittelulain 6 §:n mukaan sovittelu tulee toteuttaa nopeasti ja puolueettomasti. Sovittelijan tulee kuulla ja neuvotella osapuolten kanssa yhdessä sekä mahdollisesti myös erikseen, jos muut osapuolet tähän suostuvat. Tuomioistuinsovittelulain 7 §:n mukaan sovittelussa sovittelija pyrkii auttamaan osapuolia pääsemään sopimukseen ja yhteisymmärrykseen. Sovittelija voi myös tehdä osapuolten suostumuksella taikka pyynnöstä ehdotuksen asian sovinnolliseksi ratkaisemiseksi.

Osapuolilla voi olla sovittelussa mukanaan lakimiesavustajat. Osapuolet ovat kuitenkin itse ensisijaisia toimijoita ja avustajan rooli on tukea päämiestään pysyttelemällä taustalla. (Aaltonen 2009, 337.)

Sovittelijan on tärkeä saada heti sovittelun aluksi aikaan luottamuksellinen ilmapiiri. Osapuolille on hyvä kertoa, mistä sovittelussa on kyse, sovittelun yleisistä tavoitteista ja kulusta sekä

sovittelijan omasta roolista sovittelussa. Sovittelun aloituksen tulee olla keskustelua sovittelijan ja asianosaisten kesken, jotta sovittelija voi heti alussa päätellä, ovatko vanhemmat aidosti hakemassa sovintoa erimielisyyksiinsä. (Aaltonen 2009, 342.)

Sovittelun alussa asianosaiset usein kertovat kaikkien läsnä ollessa omat lähtökohtansa asiaan. Tarkoituksena ei ole käydä läpi suhteen ja perheen koko historiaa, vaan kertoa nykytilanteesta ja tuoda esille ratkaisua kaipaavat erimielisyydet. Sovittelija voi esittää lisäksi selventäviä kysymyksiä osapuolille ja näin auttaa osapuolia ymmärtämään toistensa kantoja, puhumaan keskenään ja näkemään asioita uudessa valossa. Lisäksi sovittelun onnistumisen kannalta on hyvä selvittää osapuolten todelliset intressit ja riitakysymykset sekä keskustella sovittelun tavoitteista ja osapuolten toiveista. (Aaltonen 2009, 343-344.)

Sovittelijan tulee suunnata keskustelu tulevaisuuteen ja saada vanhemmat keskenään miettimään ratkaisuvaihtoehtoja. Sovinnon rakentamisen osalta on tärkeää saada vanhemmat keskustelemaan suoraan toisilleen ja neuvottelemaan keskenään. Mikäli vanhemmat eivät pääse keskinäisissä neuvotteluissaan eteenpäin, sovittelija voi esittää uusia näkökulmia ja lähestymistapoja asian selvittämiseksi. Kiistaa voi lisäksi purkaa vielä pienempiin osiin. (Aaltonen 2009, 344-345.) Sovittelussa ei ole tarkoitus, että tuomari ottaa kantaa sovittelun sisältöön, mutta sovittelijan on mahdollista kuitenkin tehdä ehdotus riidan ratkaisemiseksi (Aaltonen 2009, 338).

2.4.6 Lapsen edun merkitys ja lapsen kuuleminen sovittelussa

Lapsi ei ole lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaan asianosainen hänen huoltoaan ja tapaamisoikeuttaan koskevassa oikeudenkäynnissä. Lapsi ei siten ole asianosainen myöskään sovittelumenettelyssä. (Lakivaliokunnan mietintö 4/2005 vp, 2.)

Lapsiriidoissa lapsen edun ensisijaisuus ohjaa sovittelua, mikä velvoittaa sovittelijaa normaalia sovittelua vahvempaan väliintuloon (Aaltonen & Auvinen 2010, 1152). Lapsen edun turvaamistavoite on otettava huomioon sekä sovintomenettelyssä että arvioitaessa sitä, voidaan-ko sovinto vahvistaa. Tavoitteena ei siis ole sovinto sellaisenaan vaan sovinto, joka toteuttaa lapsen edun. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 17.)

Lapsen kuuleminen voi olla tarkoituksenmukaista hänen toiveidensa ja tarpeidensa selvittämiseksi. Sovittelumenettelyssä lapsen kuulemisen kynnys ei ole aivan niin korkealla kuin se on tavanomaisessa oikeudenkäynnissä. Joka tapauksessa on kuitenkin käytettävä tarkkaa harkintaa. (Lakivaliokunnan mietintö 4/2005 vp, 3.) Lapsen kuulemisessa ei ole pelkästään kyse siitä, että vanhemmat ja sovittelija saavat kuulla lapsen mielipiteet, vaan monesti lapselle kerrotaan vanhempien kesken käytyjen keskustelujen sisällöstä. Joissain tapauksissa lapsi voi

jopa tulla paikalle, kun vanhemmat yhdessä kertovat saavuttamansa sovinnon sisällön, johon ovat päässeet. (Aaltonen 2009, 340.)

Sovittelun epäonnistuessa lapsen kuulemisessa saatuja tietoja ei voi käyttää oikeudenkäynnissä, vaan lasta täytyy mahdollisesti kuulla uudelleen. Tämän vuoksi lapsen kuulemista ja kuulemisen toteuttamistapaa sovittelun aikana tulee harkita tarkkaan. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1162.)

2.4.7 Sovittelun päättyminen

Tuomioistuinsovittelu päättyy, kun osapuolet pääsevät omin avuin sovintoon tai tuomioistuin vahvistaa sopimuksen, toinen osapuolista ilmoittaa, ettei halua enää asiaa soviteltavan taikka sovittelija osapuolia kuultuaan päättää, ettei sovittelulle ole perusteita (tuomioistuinsovitte-
lulaki 9 § 1 ja 2 momentti). Mikäli asia on siirretty sovitteluun oikeudenkäyntimenettelystä, sovittelun päätyttyä asian käsittelyä jatketaan riita-asian käsittelystä säädettyssä järjestyksessä (tuomioistuinsovitte-
lulaki 9 § 3 momentti).

Sovintovaiheessa tuomarin täytyy olla vakuuttunut siitä, että sovinto on lapsen edun mukainen (tuomioistuinsovitte-
lulaki 10 § 1 momentti). Sovitellussa asiassa vahvistettu sovinto rin-
nastetaan tuomioistuimen päätökseen tai tuomioon ja se on pantavissa täytäntöön samalla tavoin (tuomioistuinsovitte-
lulaki 10 § 2 momentti).

Mikäli sovintoon ei päästä, tulee sovittelu päättää mahdollisimman myönteisesti ja kannusta-
vasti sekä korostaa sitä, että jo osallistumalla sovitteluun vanhemmat ovat osoittaneet ole-
vansa valmiita pyrkimään saamaan ratkaisun lasta koskevaan erimielisyyksiinsä lapsen etua
katsoen. Sovittelijan on myös hyvä sovittelun lopuksi tuoda esille seikat, joista vanhemmat
ovat sovittelun aikana olleet yhtä mieltä. Tämä voi tukea yhteisymmärryksen saavuttamista
myöhemmin. (Aaltonen 2009, 345.)

2.4.8 Tuomioistuinsovitte- lun etuja ja haittoja

Sovittelun etuna oikeudenkäyntiin verrattuna on sen nopeus (tuomioistuinsovitte-
lulaki 6 § 1 momentti). Sovittelu pyritään aloittamaan mahdollisimman nopeasti sen jälkeen, kun osapuo-
let ovat ilmoittaneet halukkuutensa siihen (Aaltonen & Auvinen 2010, 1158). Toisaalta sovit-
teluprosessi voi viedä paljon aikaa, ja sovittelun epäonnistuessa asian käsittelyä jatketaan
oikeudenkäynnissä. Tällöin asian käsittelijä vaihtuu, koska sovittelijana toiminut tuomari on
tuomioistuinsovitte-
lulain 15 § 2 momentin nojalla esteellinen käsittelemään asiaa uudelleen
oikeudenkäynnissä. Yleisesti lapsioikeudenkäyntien ongelmana onkin ollut niiden pitkä kesto,

jonka seurauksena vanhempien riita usein kärjistyy ja lapsi joutuu elämään pitkään kuormittavassa ja epävarmassa tilanteessa. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1163-1164.)

Sovittelun etuna on myös se, että sovittelussa osapuolet vastaavat vain omista oikeudenkäyntikuluistaan. Osapuolet voivat sopia sovittelijan kanssa keskenään sovittelun toimintatavoista. Mahdollisesti osapuolet tahtovat neuvotella sovittelijan kanssa kahden kesken tai sovittelija voi käyttää apunaan sovitteluavustajaa, jolloin keskusteluihin tulee erityisasiantuntemusta. (Aaltonen 2009, 337-338.) Jäljempänä käsiteltävässä asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa asiantuntija-avustaja on aina paikalla sovittelutapaamisissa.

Sovittelussa voidaan myös käsitellä asioita, joita ei voitaisi käsitellä huoltoriidan yhteydessä oikeudenkäynnissä, esimerkiksi omaisuuden ositukseen ja talouteen liittyviä seikkoja (Aaltonen 2009, 337). Sovittelun etuna on se, että vanhempien eron liittyvistä asioista voidaan sopia kokonaisvaltaisesti. Sovintoon voidaan kirjata myös sellaisia seikkoja, joita ei voi panna täytäntöön, mutta jotka kuitenkin edistävät sovintoa vanhempien kesken. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1160-1161.)

2.5 Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun erityispiirteet

Seuraavassa käsitellään asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelukokeilun taustoja ja tavoitteita Suomessa. Ensin tarkastellaan Norjan asiantuntijan käyttöä koskevaa mallia.

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu pohjautuu tuomioistuinsovittelulakiin. Seuraavassa tuodaan esille asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun erityispiirteitä eli erityisesti asiantuntijan käyttöä jokaisessa sovittelutapaamisessa.

2.5.1 Norjan Follo-malli

Vuonna 1997 Norjassa kehitettiin huoltoriitojen vaihtoehtoisista menetelmistä kiinnostuneiden psykologien kesken Konflikt og forsoning -nimellä rakennettu sovittelumenetelmä tuomioistuimia varten (Aaltonen & Auvinen 2010, 1156).

Kokeilusta saatujen kokemusten perusteella Norjan lapsilaki (Barnelov, BL) muutettiin vuonna 2004. Tässä menettelyssä on kyse siitä, että vanhempien suostumuksella tuomarin apuna oikeudenkäynnissä toimii asiantuntija, joka on koulutukseltaan sosionomi tai psykologi. (Nylund 2010, 1173 ja 1175.) Asiantuntijat on yleensä hyväksytty rekisteriin, jota ylläpitää lapsi- ja perheasioiden ministeriö (Barne-, likestilling- og inkluderingsdepartementet) (Aaltonen & Auvinen 2010, 1157).

BL:n uudistamisen myötä vanhempien suostumuksella oikeudenkäynneissä järjestetään valmisteluistunto, johon asiantuntija osallistuu. Asian esittelyn jälkeen tuomari, asiantuntija ja vanhemmat avustajineen käyvät eri kokoonpanoissa neuvotteluita, joissa tavoitteena on päästä sovintoon. Pyrkimyksenä on tehdä lyhytaikaisia kokeilusopimuksia vanhempien kanssa tavoitteena kypsyttää vanhempia yhteisymmärrykseen. (Nylund 2010, 1175.)

Kokeilujen aikana avustaja voi ohjata ja neuvoa vanhempia. Jollei asiassa päästä sovintoon, käsittely jatkuu pääkäsittelyssä. Käsittelyä jatkettaessa tuomari pysyy samana eikä asiantuntijakaan vaihdu, elleivät vanhemmat katso häntä esteelliseksi. Pääkäsittelyssä asiantuntijan tehtävänä on antaa tuomioistuimelle tietoa päätöksentekoa varten sekä antaa lausunto tai arvio siitä, millainen ratkaisu on lapsen edun mukainen. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1156-1157.)

Follo-malliin on oltu tyytyväisiä, mutta siihen liittyy myös ongelmia. Malliin on havaittu esimerkiksi liittyvän sovintoon pakottamiseen viittaavia piirteitä ja asiantuntijalla on useita, keskenään ristiriitaisia rooleja. Lisäksi asiantuntija saattaa saada yliotteen, jolloin tuomari jää taka-alalle, ja tuomarin rooliin liittyy ongelmallisia odotuksia. Menettelyä ei ole myöskään säännelty riittävästi, jolloin sen suhde muihin menettelyihin on jäänyt epäselväksi. Sovittelussa myös keskitytään myönteisiin piirteisiin, jolloin kielteisten seikkojen esille tuominen on vaikeaa. (Nylund 2010, 1177-1179.)

2.5.2 Asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua koskevan kokeilun tausta ja tavoitteet Suomessa

Oikeusministeriö asetti norjalaisen Follo-mallin innoittamana työryhmän tekemään selvityksen asiantuntija-avustajien käytöstä lapsen huolto-oikeudenkäynneissä vuoden 2010 tammikuussa (Oikeusministeriön asettamispäätös 29.1.2010). Selvityksen tekemisen tarkoituksena oli valmistella ehdotus asiantuntija-avustajan käytöstä, jotta voitaisiin käynnistää tällainen kokeilu työryhmän ehdottamissa käräjäoikeuksissa silloisen lainsäädännön puitteissa (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, esipuhe). Oikeusministeriön toimeksiannossa kokeilu liitettiin Norjassa olevaan Follo-malliin, vaikka työryhmän ehdottamalla asiantuntija-avusteisella sovittelulla on eri lähtökohdat kuin Norjan Follo-mallilla, jossa asiantuntija on mukana asian oikeudenkäynnissä. Tämä on aiheuttanut sekaannusta asiasta koskevaan keskusteluun (Aaltonen & Auvinen 2010, 1149-1150.)

Työryhmälle annettu toimeksianto rajasi kokeilun toteutettavaksi silloisen lainsäädännön puitteissa, joten työryhmä oli sitä mieltä, ettei asiantuntijan käyttöä oikeudenkäynnissä ollut mahdollista kokeilla. Lainsäädäntöpohja asiantuntijan käytölle löytyi kuitenkin tuomioistuinsovittelulaista. Kokeilu oli tarkoitus toteuttaa kaksivuotisena vuosina 2011-2012 Espoon, Hel-

singin, Oulun ja Pohjois-Karjalan käräjäoikeuksissa. Nämä käräjäoikeudet valittiin kokeiluun siksi, että ne ovat maantieteelliseltä sijainniltaan, kooltaan ja väestöpohjaltaan erilaisia. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 13-15.)

Ennen kokeilua tuomioistuimiin oli tullut hyvin vähän sovitteluhakemuksia. Vuoden 2010 loppuun mennessä tuomioistuinsovittelussa oli käsitelty lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita yhteensä 27 kaikkiaan 514:sta käräjäoikeuksissa tuomioistuinsovittelussa käsitellyistä asioista. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012 2012, 18.) Kokeilun aikana on tarkoituksena saada asianajajia, oikeusavustajia ja sosiaalitointa aktiivisemmin edistämään sovitteluhakemusten tekemistä lapsiriidoissa. Toisaalta tavoitteena on myös saada tuomareita siirtämään vireillä olevia lapsiriitoja aiempaa enemmän sovitteluun. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1163.)

Kokeilulla on sovitteluhakemusten lisäämisen lisäksi muitakin tavoitteita. Sillä pyritään lisäämään sovintoja lapsia koskevissa riidoissa ja lievittämään vanhempien välisiä jännitteitä. Tavoitteena on myös ehkäistä riitojen kehittymistä vuosia kestäviksi huoltoriitakierteiksi. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1161.)

Kokeilun ajan asiantuntijan käyttö on osapuolille ilmaista.

2.5.3 Tuomarin ja asiantuntijan roolit asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa

Oikeusministeriön asettama työryhmä oli sitä mieltä, että asiantuntija-avustajien pitäisi ensisijaisesti olla psykologeja. Työryhmä edellytti asiantuntija-avustajilta erityisesti asiantuntevasta perhe-, parisuhde- ja kehityspsykologiasta ja kokemusta eroperheiden kanssa työskentelystä sekä piti suotavana, että avustajalla olisi jo aikaisempaa kokemusta sovittelusta. Myös riittävän kokeneita ja lisäkoulutusta hankkineita sosiaalityöntekijöitä pidettiin soveltuvina toimimaan asiantuntija-avustajana. Kokeilun asiantuntijat ovat kuntien sosiaalitoimesta ja perheneuvoloista. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 18.)

Työryhmän mietinnössä pohdittiin sovittelijatuomarin ja asiantuntija-avustajan tehtävänjakoa sovittelussa. Työryhmä katsoi, että tuomarin tehtävänä on vastata sovitteluprosessista, johtaa sovittelua, pitää aloituspuheenvuoro, pohjustaa sovittelu ja johtaa sovintokeskustelua, määrittellä yhteistyössä asiantuntijan kanssa asiantuntijan tehtävät kussakin tapauksessa, olla juriidikan asiantuntija, vahvistaa sovinto, vastata sovinnon täsmällisyydestä ja täytäntöönpanokelpoisuudesta sekä vastata siitä, että sovinto on lapsen edun mukainen. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 17.)

Asiantuntijan tehtävät on sen sijaan osallistua sovitteluun, mahdollisesti pitää oma alkupuheenvuoro esimerkiksi erokriisistä ja lapsen tilanteesta erossa yleisesti, tehdä vanhemmille kysymyksiä sekä omalta osaltaan ohjata keskustelua ja avustaa lukkiutuneiden tilanteiden avaamisessa. Asiantuntijan tulee myös suunnata vanhemman ajatuksia lapseen, tuoda esille lapsen näkökulmaa ja keskustella vanhempien hyväksynnän saatuaan lapsen kanssa. Asiantuntijan vastuulla on myös sovittaessa johtaa erillisneuvotteluja, vetää yhteispalaverin lapsen ja vanhempien läsnä ollessa, joissain tilanteissa vastata kokeilusopimusten seurannasta kotikäynnein ja antaa tarvittaessa vanhemmille ja lapselle tukea sekä palautetta havainnoistaan vanhemmille ja sovittelijalle sekä pyrkiä havaitsemaan ja tuomaan esille sovittelun esteitä. Asiantuntijan tärkein tehtävä on tuoda esille lapsen etu sekä sovittelijalle että vanhemmille. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 17-18.)

2.5.4 Riitojen valikoituminen asiantuntija-avusteiseen sovitteluun

Vireillä olevan asian oikean käsittelytavan valinnan tulee olla yksilöllistä ja joustavaa. Asia voidaan siirtää sovitteluun jo kirjallisen valmistelun perusteella, mikä voi lyhentää käsittelyn kokonaisaikaa huomattavasti. Aina tämä ei ole mahdollista, sillä usein asian laatu ja luonne selviävät vasta valmisteluistunnossa. Keskusteltuaan vanhempien kanssa tuomari pystyy paremmin arvioimaan, miten asian käsittelyä kannattaa jatkaa. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1163.)

Monet tuomarit toimivat luovasti sovinnon edistämiseksi oikeudenkäynnissä. Monissa tuomioistuimissa on otettu käyttöön muutaman kuukauden kestävät kokeilusopimukset, joiden aikana osapuolet näkevät, kuinka malli toimii käytännössä heidän arjessaan. Tarkoituksena on, että tuomarit koettavat saada sovinnon aikaan valmisteluistunnossa siihen osaan riidasta, johon on edellytyksiä. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1163.)

Asiantuntija-avusteinen sovittelu tulisi kohdentaa erityisesti niihin riitoihin, joihin tuomari ei yrityksistä huolimatta ole saanut sopua aikaiseksi valmisteluistunnossa. Asiantuntija-apua voidaan kuitenkin käyttää myös riitoihin, jotka tuomari arvioi jo kirjallisen valmistelun perusteella siihen sopivaksi. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 16.)

3 Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Espoon käräjäoikeudessa

Selvitin opinnäytetyössäni Espoon käräjäoikeuden kokemuksia asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta. Haastattelin opinnäytetyötäni varten jokaista viittä sovittelijatuomaria heidän kokemuksistaan. Lisäksi lähetin neljälle asiantuntija-avustajalle kyselyn, johon kolme heistä vastasi. Kerron tässä luvussa tuomareiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta ja tarkastelen asiantuntija-avusteisen tuomiois-

tuinsovittelun tilastotietoja Espoon käräjäoikeudessa ajanjaksolta 1.1.-31.12.2011 eli ensimmäisen kokeiluvuoden ajalta.

3.1 Sovittelun lähtökohdat Espoon käräjäoikeudessa

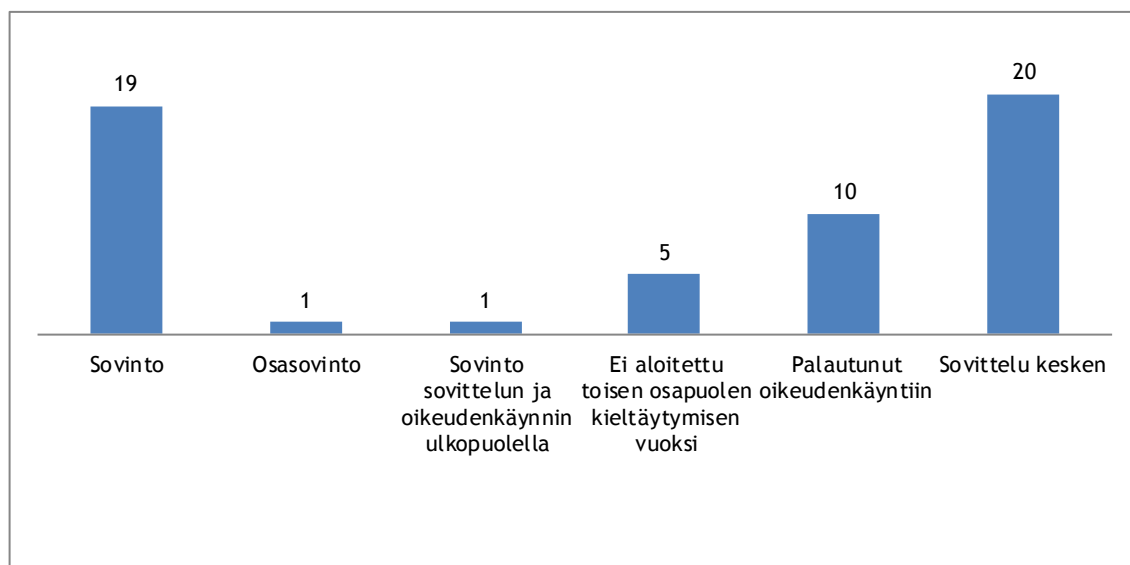
Espoon käräjäoikeudessa kokeiluun osallistuvia sovittelijatuomareita on viisi, neljä naistuomaria ja yksi miestuomari. Kaikki tuomarit toimivat Espoon käräjäoikeudessa lapsitiimissä ja heillä on paljon kokemusta lapsiasioiden käsittelystä, osalla jopa vuosikymmenten ajalta.

Asiantuntija-avustajina toimii kaksi lastenvalvojaa ja kaksi sosiaalityöntekijää, kolme naista ja yksi mies. Kaikilla asiantuntija-avustajilla on kokemusta perheiden kanssa työskentelystä ja perheasioihin liittyvästä sovittelusta monelta vuodelta ja osalla jopa vuosikymmenten ajalta.

Jokainen tuomari ja asiantuntija-avustaja on käynyt ennen kokeilun alkamista oikeusministeriön järjestämän koulutuksen. Koulutuksia on myös järjestetty muutaman kerran kokeilun aikana ja järjestetään vielä vuonna 2012. Lisäksi heillä on ollut työnohjauspäiviä, jolloin he ovat käyneet läpi tapauksia läpi yhdessä muiden kanssa. Tämä on ensimmäinen kerta kun tuomareille on järjestetty työnohjausta.

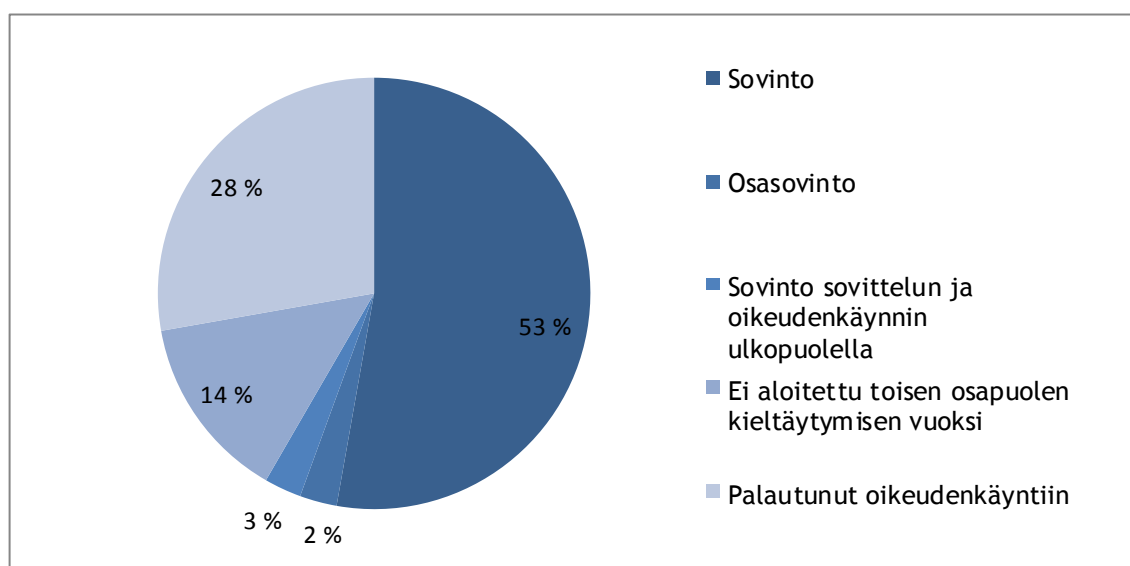
3.2 Sovitteluasioiden määrä Espoon käräjäoikeudessa vuonna 2011

Vuoden 2011 aikana Espoon käräjäoikeudessa asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa käsiteltiin 56 sovitteluasiaa. Tilastoista käy ilmi, että asianosaiset ovat suhtautuneet ehdotettuun sovitteluun avoimin mielin, vaikka sovittelu olisikin jälkikäteen osoittautunut tuloksettomaksi. Toisen osapuolen kieltäytymisen johdosta sovittelua ei aloitettu kuin vain muutamassa tapauksessa. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa käsitellyt asiat Espoon käräjäoikeudessa 1.1.-31.12.2011 (Espoon käräjäoikeuden tilastot 2011)

Sovitteluasioista 20 asiaa oli vielä kesken vuoden 2011 päättyessä eli 36 sovitteluasiaa päättyi ensimmäisen kokeiluvuoden aikana (Taulukko 1). Yli puolessa päättyneistä asioista eli 19 tapauksessa saatiin aikaan sovinto kaikkien asiaan liittyvien seikkojen osalta ja yksi juttu sovittiin lastenvalvojan luona (Taulukko 2). Yhdessä asiassa vanhemmat tekivät osasovinnon, ja käsittelyä jatkettiin oikeudenkäynnissä lapsen asumisen osalta. Vain viidessä tapauksessa sovittelua ei aloitettu toisen osapuolen kieltäytyessä. Kymmenessä tapauksessa sovintoa ei löydetty, ja käsittelyä jatkettiin oikeudenkäynnissä.

Taulukko 2. Sovittelun päättymisen syyt 1.1.-31.12.2011 (Espoon käräjäoikeuden tilastot 2011)

3.3 Sovitteluun pääseminen

Sovittelu on vapaaehtoista ja Espoon käräjäoikeuden tuomareiden mukaan pääasiallinen kriteeri sovitteluun pääsemiselle on ollut se, että molemmat osapuolet ovat suostuneet sovitteluun. Jos kumpikin vanhemmista on halunnut sovitteluun, on sovittelu aloitettu lähes kaikissa tapauksissa, eli Espoossa kynnys sovitteluun pääsemiselle on ollut melko matalalla. Monet tuomareista olivatkin sitä mieltä, että on parempi yrittää sovintoon pääsemistä sovittelun kautta varsinkin, jos vanhemmat sovitteluun erityisesti haluavat.

Tuomareiden mukaan ehdottomia esteitä sovittelulle ei ole ollut. Lähtökohtaisesti asiakirjoista on usein hyvin vaikea havaita tapauksia, jotka eivät sovitteluun sovi. Heidän mukaansa sovittelua ei kuitenkaan tulisi tarjota vaihtoehdoksi, mikäli hakemuksen perusteella asianosaisilla on vakava päihdeongelma, vakavia mielenterveysongelmia, runsasta väkivaltaisuutta tai joitakin muita vastaavia olosuhteita, joiden perusteella asianosaisilla ei ole edellytyksiä sitoutua mahdolliseen sovintoon taikka sovinto ei tule olemaan vapaaehtoinen.

Sovittelua ei ehdoteta kaikissa huolto- ja tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa. Sovittelua ei ehdoteta esimerkiksi tapauksissa, joissa on olemassa todistettu väkivallan uhka (esimerkiksi tuomioistuimen antama tuomio). Sovittelua ei myöskään yleensä ehdoteta sellaisille vanhemmille, joiden hakemukset ovat olleet useaan kertaan vireillä käräjäoikeudessa, sillä näissä tapauksissa on jo etukäteen selvää, ettei sovintoon ole mahdollisuuksia.

3.4 Sovittelutapaamisten sopiminen

Heti asian vireille tultua pyritään varmistamaan se, että sovittelu voidaan aloittaa mahdollisimman nopeasti. Tämä otetaan huomioon valittaessa asialle sovittelutuomaria, vaikka lähtökohtaisesti jutut jaetaan vuorotellen kaikille tuomareille.

Espoon käräjäoikeudessa tuomarit ja asiantuntijat ovat varanneet omista kalentereistaan tulevaksi puoleksi vuodeksi viikoittain yhdestä kahteen päivää, jotka he pitävät vapaana sovittelutapaamisia varten. Tämän johdosta sovittelutapaamisia sopivien kärjäsihteereiden on helppo ehdottaa osapuolille mahdollisia sovittelupäiviä. Sovittelutapaamisten ajankohdat pyritään varmistamaan viimeistään viikkoa ennen sovittelua, jotta asiantuntijat osaavat varata tarvittavan ajan sovittelulle.

Kaikki tuomarit ehdottavat sovittelua jo kirjallisten lausumien perusteella ennen valmisteluis-tuntoa. Kolme tuomareista antaa sihteerinsä ehdottaa sovittelua asianosaisille ja heidän avustajillensa. Kaksi tuomareista ehdottaa sovittelua itse joko puhelimitse tai sähköpostitse. Toinen heistä kertoi lisäksi painottavansa asianosaisten lakimiesavustajille, että asianosaiset voi-

vat halutessaan soittaa suoraan tuomarille sovitteluun liittyvissä asioissa. Toistaiseksi yksikään asianosainen ei ole soittanut tuomarille. Lisäksi nykyisin uuden käytännön mukaan tuomarit ovat itse yhteydessä asianosaisiin soittamalla heille edellisenä päivänä ennen sovittelua.

Mikäli vanhemmat eivät ole suostuneet sovitteluun kirjallisen valmistelun aikana, tuomarit muistuttavat ja kertovat sovittelusta vielä valmisteluistunnossa. Monesti vanhemmat ovatkin suostuneet sovitteluun tässä vaiheessa.

3.5 Sovittelutapaamiseen valmistautuminen

Suurin osa tuomareista valmistautuu sovittelutapaamiseen käymällä asiakirjat läpi ja tarkastamalla riidan kohteen edellisenä päivänä. Yksi tuomareista ei lue asiakirjoja lainkaan, vaan selvittää vain vanhempien, lasten ja avustajien nimet ja lasten iät.

Tuomarit ja asiantuntijat tapaavat hyvissä ajoin ennen sovittelutapaamisen alkua ja käyvät yhdessä läpi sen, mistä asiassa on kyse ja mieltävät esimerkiksi sovittelusalin istumajärjestyistä. Osa tuomareista on lisäksi yhteydessä asiantuntijaan jo ennen sovittelua erityisesti, mikäli asiakirjoista löytyy jotain huomion arvoista.

Yksi tuomareista kertoi tekevänsä mielikuvaharjoituksen aamulla ennen sovittelutapaamista ja mieltävänsä alkupuheenvuoronsa sisältöä. Osa tuomareista kertoi valmistautuvansa tapaa-misiin niinkin käytännönläheisesti, että he vievät vettä ja nenäliinoja sovittelusaliin valmiiksi. Nämä ovat tarpeellisia, sillä tilanteet ovat usein tunnepitoisia sovittelun aikana.

Asiantuntija-avustajat kertoivat valmistautuvansa sovittelutapaamiseen selvittämällä vain lasten iät ja nimet etukäteen. Ennen tapaamista he keskustelevat sovittelleen tuomarin kanssa perheestä ja asiakirjoista ilmenevistä tärkeimmistä asioista, mutta he eivät halua tarkkaa tietoa hakemuksen ja vastauksen sisällöstä ja perusteluista. Näin heille ei tule etukäteisasetelmaa eikä ennakkoluuloja.

3.6 Sovittelutapaamisten kesto ja määrä

Espoon käräjäoikeudessa yksittäisten sovittelutapaamisten kesto vaihtelee tapauksen mukaan. Sovittelutapaamiset ovat kestäneet noin 3-5 tuntia. Lisäksi he usein sopivat myös jatkoistunnon muutaman kuukauden päähän.

Sovintoon päästään hyvin harvoin vain yhden tapaamisen aikana. Lähes kaikissa tapauksissa on järjestetty ainakin kaksi tapaamista ennen sovittelun päättymistä. Yhdessä jutussa on sovittu jopa neljäs tapaaminen.

3.7 Lakimiesavustajan käyttö sovittelussa

Vanhemmilla on ollut sovittelutapaamisissa mukana hyvin usein lakimiesavustajat. Tuomareiden mukaan suositeltavaa on, että avustajaa ei ole vain toisella osapuolella. Jos näin on käynyt, on asiasta keskusteltu sovittelun alussa ja välillä on sovittelutapaamista siirretty eteenpäin, jotta toinenkin asianosainen saisi hankittua avustajan itselleen. Kerran on tapahtunut niin, että isällä ei ollut avustajaa mukanaan eikä hän halunnut, että äidinkään avustaja olisi sovittelussa paikalla. Tällöin äidin avustaja poistui ja vanhemmat pääsivät sovintoon. Aina vanhempia ei kuitenkaan haittaa, vaikka toisella olisikin avustaja ja hänellä itsellään ei ole.

Lakimiesavustajat ovat ymmärtäneet sovintomenettelyssä oikeudenkäyntiin verrattuna erilaisen roolinsa hyvin ja siitä on vielä muistutettu sovittelutapaamisen alussa. Tuomareiden mielestä on ollut hyvä, että avustajia on ollut sovittelussa mukana. Heidän mukaansa avustajat ovat olleet suurimmaksi osaksi avuksi päämiestensä tukena, vaikka välillä joku avustaja onkin saattanut olla turhankin kärkevä. Yhden tuomarin mielestä yksi suurimmista häiriöistä on kuitenkin ollut toisen osapuolen avustajan ilmeily ja puhina, joka saattaa ärsyttää toista vanhempaa.

Vanhempien kanssa käytävissä erilliskeskusteluissa lakimiesten rooli on hieman näkyvämpi. Esimerkiksi yksi tuomari kertoi testaavansa avustajia niin, että hän kysyy heiltä, miten heidän mielestään heidän päämiehensä näkemys menestyisi, jos asiaa käsiteltäisiin oikeudenkäynnissä. Näin avustajat joutuvat antamaan realistisen mielipiteensä asiasta sovittelijan edessä, jolloin asianosaiset voivat miettiä sitä, kuinka realistisia heidän vaatimuksensa loppujen lopuksi ovatkaan.

3.8 Tuomareiden ja asiantuntijoiden yhteistyö

Yhteistyö tuomareiden ja sosiaalialan asiantuntijoiden välillä on toiminut erittäin hyvin, jopa paremmin kuin ennen kokeilua odotettiin. Tuomareiden mielestä asiantuntijoiden persoonallisuus ja kokemus lasten parissa työskentelystä monen vuoden ajalta on ollut hyödyksi sovittelussa. Yksi tuomari arveli, että Espoon käräjäoikeuden ja Espoon kaupungin perheasioiden yksikön monien vuosien tiiviin yhteistyön vuoksi sovittelutoiminnassa ei ole ilmennyt voimaepätasapainoa tai erilaisten maailmojen yhteensovittamisongelmaa.

Kukaan tuomareista ei ole varsinaisesti kaivannut sovitteluun asiantuntijoina käytettävien lastenvalvojien ja sosiaalityöntekijöiden lisäksi psykologeja, vaan kaikki ovat olleet tyytyväisiä nykyisiin asiantuntijoihin. Yksi tuomareista kertoi halunneensa psykologin asiantuntijaksi ennen kokeilun aloittamista, mutta hän on ollut hyvin tyytyväinen niihin asiantuntijoihin, jotka

Espoon käräjäoikeudessa ovat sovittelutyötä tehneet. Hänen mielestään sovittelun onnistumiseen vaikuttaa paljon enemmän asiantuntijan persoona ja kokemus kuin hänen koulutuksensa.

Sovittelu on ollut melko tasaväkistä sovittelijan ja asiantuntijan kesken ja kumpikin heistä on puhunut tapaamisissa yhtä paljon. Tuomarit ovat kokeneet, että asiantuntija tuo enemmän esille lasten näkökantaa oman kokemuksensa pohjalta ja esimerkiksi kertoo vanhemmille erilaisia vaihtoehtoja, joihin on aikaisemmin päädytty. Yksi tuomareista mainitsi, että hän keskustelee usein asiantuntijan kanssa kesken sovittelun, esimerkiksi kysymällä asiantuntijalta, mitä mieltä tämä on jostain seikasta. Näin voidaan helposti siirtyä toiseen näkökantaan.

Myös kaikki kyselyyn vastanneet asiantuntija-avustajat olivat sitä mieltä, että yhteistyö käräjätuomareiden kanssa on toiminut erittäin hyvin ja vaivattomasti. Heidän kokemuksensa mukaan sovittelut ovat edenneet yhteisessä hengessä ja avoimesti huolimatta erilaisista koulutustaustoista. Asiantuntijat kokevat pääasiakseen pitää lapsia esillä sovittelun edetessä ja huolehtia siitä, että asioita pohditaan jatkuvasti lasten kannalta. Asiantuntijat kertovat usein sovittelussa lapsen näkökulmasta, lapsen ikätasoon liittyvistä näkökohdista sekä siitä, miten lapset kokevat asioita ja miten asiat vaikuttavat lapsiin. Asiantuntijat totesivat, että heidän sovittelussa esille tuomansa asiat riippuvat paljon vanhemmista ja siitä, minkälainen henki sovittelussa vallitsee.

3.9 Lapsen näkökulma

Tuomareiden mielestä lapsen näkökulma tulee sovittelussa paremmin esille kuin normaalissa oikeudenkäynnissä. Tavallisessa oikeudenkäynnissä ei juuri ole mahdollista keskustella lasten arkipäivästä ja luonteesta paljoakaan. Asiantuntija-avustajan ammatilliset näkökulmat liittyvät lapsen edun arviointiin. Asiantuntija-avustaja osaa myös ohjata vanhempia pohtimaan lapsen näkökulmaa. Asiantuntijan tehtävänä on kertoa kyseessä olevan lapsen ikäisistä lapsista yleensä sekä palauttaa keskustelu sovittelussa takaisin lapseen, mikäli vanhemmat eksyvät muihin asioihin pitkäksi aikaa.

Espoon käräjäoikeus on ollut ainoa käräjäoikeus, jossa tuomarit ovat tavanneet myös lapsia sovittelukokeilun aikana (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 33). Kaikki Espoon käräjäoikeuden sovittelutuomarit ovat keskustelleet lasten kanssa henkilökohtaisesti vähintään yhdessä tapauksessa. Pääsääntöisesti tapaamiset on järjestetty Espoon kaupungin perheasioiden yksikössä siten, että paikalla ovat olleet läsnä lapsen lisäksi sekä sovittelija että asiantuntija. Kerran yksi tuomari on tavannut lasta jopa hampurilaisravintolassa. Yksi tuomareista on keskustellut lasten kanssa jopa englanniksi niin, että paikalla ei ole ollut tulkkia.

Tapaamisten alussa lapset ovat yleensä olleet kovin varautuneita, mutta ajan kuluessa ja keskustelun edetessä lopulta rentoutuneet ja puhuneet sovittelijan ja asiantuntijan kanssa kuin vanhat tutut. Asiantuntijoiden kokemusten mukaan lapsille on ollut helpottavaa päästä kertomaan ulkopuolisille omista ajatuksistaan. Tapaamisista on pyritty tekemään lapsille mukava tilaisuus, esimerkiksi niin, että tarjolla on keksejä ja mehua.

Kaikki tuomarit ovat kokeneet, että lapsella on oikeus tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa ja he ovat siten halunneet varata lapselle tilaisuuden tähän. Asiantuntija-avustajien mielestä lapsia taas tulisi tavata sovittelun yhteydessä vain siinä tapauksessa, että vanhemmat sitoutuvat ottamaan lasten realistiset ajatukset ja toiveet huomioon. Sovittelija ja asiantuntija ottavat lapsen tapaamisen puheeksi, mikäli he kokevat sen aiheelliseksi. Monesti vanhemmat suhtautuvatkin tähän myönteisesti. Usein vanhemmat myös itse toivovat, että sovittelija ja asiantuntija keskustelisivat lapsen kanssa henkilökohtaisesti.

Lapsen ikä ja kehitystaso tulee ottaa huomioon kun lapsen kanssa keskustelemista harkitaan. Lasten ja tuomareiden väliset keskustelut ovat olleet erittäin hyvä työkalu vanhempien lasten kohdalla, jotka ovat osanneet jo kertoa omia näkemyksiään ja mielipiteitään.

Tuomarit ovat olleet erittäin tyytyväisiä mahdollisuuteen keskustella lasten kanssa henkilökohtaisesti ja he ovat pitäneet sitä erittäin tärkeänä. Tuomarit ovat kokeneet, että keskusteluissa on saatu paljon informaatiota. Heidän mielestään lapset ovat kokeneet helpottavaksi päästä puhumaan asioista muiden ihmisten kanssa ja pystyvät yllättävän hyvin kertomaan asioista. Asiantuntija-avustajat ovat kokeneet lapsen kanssa keskustelun tärkeänä ja haasteellisena, mutta lisäarvoa sovitteluun tuovana.

Asiantuntijoiden mukaan vanhempia on kiinnostanut kuulla lapsen ajatuksista, vaikka lapsen kanssa käytyjen keskustelun kautta ei olisikaan ilmennyt heille uutta tietoa. Ulkopuolisen kertomana vanhemmat ottavat lasten mielipiteet huomioon eri tavalla. Tuomareiden mielestä lasten näkökulman esille tuominen varmasti helpottaa sopimista, sillä keskusteluiden kautta on saatu tärkeitä tietoa lapsen mielipiteistä vanhempien tietoon. Yksi tuomareista totesi, että keskustelut lasten kanssa ovat hyvin antoisia ja hänen mielestään ne edistävät sovintoon pääsyä.

Tuomareiden ja asiantuntijoiden mukaan on tärkeää, että lasten kanssa käytävien keskusteluiden yhteydessä painotetaan sekä vanhemmille että lapsille, että lapset eivät päätä asioista vanhempien puolesta.

3.10 Kokeilusopimukset

Espoon käräjäoikeudessa on käytetty paljon kokeilusopimuksia ja tuomarit ovat kokeneet ne hyväksi. Yleensä sopimusten kesto on ollut kolmesta kuuteen kuukautta, jonka jälkeen on järjestetty uusi sovittelutapaaminen.

Yleensä kokeilusopimukset ovat koskeneet tapaamisoikeutta. Kokeilusopimusten etuna on se, että vanhemmat ovat voineet havainnoida sopimuksen toimivuutta arjessa ja sen mahdollisia muutostarpeita. Monesti vanhemmat ovat juuri eronneet ennen sovittelun alkamista ja kokeilusopimusten myötä he voivat kokeilla tapaamisten toimivuutta.

Sopimuksen toimivuutta arvioidaan vasta seuraavassa sovittelutapaamisessa, eivätkä esimerkiksi asiantuntijat ole käyneet tekemässä väliarvioita. Kokeilusopimukset ovat usein toimineet ja monesti kokeilusopimusten perusteella on saatu myös lopullinen ratkaisu.

3.11 Sovittelun päättyminen

Kukaan tuomareista ei ole tehnyt varsinaisia sovintoehdotuksia. Yksi tuomari mainitsi, ettei se ei kuulu heidän tehtäviinsä, vaan on asianosaisten asia saada sovinto aikaan. Tuomareiden tehtävänä on vain auttaa sovintoon pääsemisessä. Useimmat tuomareista olivat kuitenkin tehneet pienehköjä ehdotuksia joistain osista riitaa tai kompromissiehdotuksia, jos vanhemmat ovat jääneet kiinni joihinkin pieniin yksityiskohtiin. Usein vanhemmat ovatkin näin tuomareiden avustuksella päässeet sovintoon.

Tuomareiden mukaan sovittelu on päätynyt ilman sovintoon pääsemistä useimmin sen vuoksi, että osapuolet eivät luota toisiinsa. Toisinaan asianosaisten välisen riitaisuuden määrä on ollut niin suuri, ettei se ole ollut sovittelulla ratkaistavissa. Vanhempien näkemykset ovat olleet liian kaukana toisistaan tai heidän parisuhdekriisinsä on ollut niin syvällä, että he tarvitsivat terapeuttia, jolle puhua eron syistä. Espoon käräjäoikeudessa on ollut myös tapauksia, joissa toinen osapuoli vakuutteluistaan huolimatta ei ollut alun perinkään pyrkinyt sovintoon; esimerkiksi eräs äiti oli todennut, että hänen todellisena tavoitteenaan oli saada isältä kaikki oikeudet pois. Välillä lakimiesavustajat ovat ajaneet päämiestensä etua aivan kuten oikeudenkäynnissä, minkä seurauksena sovintoon ei ole päästy. Myös vanhempien ehdottomuus on aiheuttanut ongelmia, jos he eivät ole antaneet periksi missään asiassa.

Sovittelukoulutuksessa tuomareille oli opetettu, ettei sovittelu koskaan ole ollut epäonnistunut, vaikka sovintoon ei päästäisikään. Yhden tuomarin mielestä tätä on kuitenkin ollut vaikea hyväksyä, sillä sovittelun päättyminen ilman sovinnon aikaansaamista harmittaa aina. Vanhemmille on kuitenkin vain hyödyksi, että he ovat päässeet puhumaan asioista keskenään ja

jotkut vanhemmista ovat jopa tehneet sovinnon sovittelun päättymisenkin jälkeen omin avuin.

3.12 Kokeilun onnistuminen tuomareiden ja asiantuntijoiden näkökulmasta

Yksikään tuomareista ei löytänyt sovittelusta mitään huonoja puolia. Tuomareiden mielestä sovittelun kautta voidaan löytää oikeudenkäyntiin verrattuna sisällöltään parempia, kestävimpiä sekä aidosti lapsen edun mukaisia ratkaisuja. Asianosaiset sitoutuvat itse sopimaansa paremmin kuin annettuun päätökseen.

Sovittelun hyviä puolia oli se, että asiat on saatu ratkaistua nopeammin ja istunnot on saatu sovittua nopealla aikataululla. Sovinnot ovat ehkäisseet muutoksenhakukierrettä ja näin olosuhteet on saatu lasten kannalta pysyvämmiksi eikä epäselvä tilanne ole jatkunut niin pitkää aikaa.

Tuomarit kokivat hyväksi myös sen, että sovittelussa vanhemmat pystyvät keskustelemaan vapaasti ja paneutumaan esimerkiksi joihinkin tiettyihin konflikteihin, jotka ovat vaivanneet vanhempia. Kun nämä asiat on selvitetty ja kenties pyydetty anteeksi puolin ja toisin, vanhemmat tekevät sovinnonkin helpommin. Lisäksi on hyvää, että sovittelussa voidaan puhua muista kuin hakemuksesta ilmi tulleista asioista. Sovittelun kautta saadaan annettua myös lapsille tärkeä viesti siitä, miten vaikeat asiat tulisi käsitellä.

Tuomarit ovat pitäneet myös sovitteluun kuuluvia erillisneuvotteluita erittäin hyvinä. Sovittelija ja asiantuntija ovat erillisneuvotteluissa molemmat läsnä yhdessä. Erillisneuvotteluita onkin käytetty todella useissa tapaamisissa.

Tuomareiden haastatteluissa tuli ilmi myös käytännönläheisempiä hyviä puolia. Yhden tuomarin mielestä on hyvä, että sovittelussa ei tarvitse miettiä aina niin tarkkaan, mitä pitää sanoa ja mitä ei saa sanoa.

Kaikki tuomarit kannattavat asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelunkokeilun vakiinnuttamista pysyväksi. Heidän mielestään sovittelu on prosessina paljon parempi kuin itse oikeudenkäynti. Tämä johtuu siitä, että asiakkaat ovat tyytyväisempiä eli saadaan parempia sovintoja ja asiat ratkaistaan nopeammin. Vanhempien tehdessä sovinnon itse he sitoutuvatkin sen noudattamiseen paremmin. Tämä puolestaan karsii hakemusten uusiutumista. Yhden tuomarin mielestä myös kokonaiskustannusten säästö puoltaa asiantuntija-avusteisen sovittelun vakiinnuttamista.

Myös kaikki vastanneet asiantuntijat kannattavat kokeilun vakiinnuttamista pysyväksi käytännöksi. Vanhempien tekemä sovinto on pitkällä tähtäimellä käräjäoikeuden päätöstä parempi vaihtoehto. Sovittelun seurauksena myös keskusteluyhteys vanhempien välillä paranee ja se voi olla suuri askel parempaan suuntaan. Myös kokeilusopimukset ovat olleet asiantuntijoiden mielestä hyviä asioiden eteenpäin viemisessä.

4 Opinnäytetyöprosessi ja työn tulokset

Aloitin opinnäytetyöni tekemisen kesällä 2011, jolloin asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovitteelukokeilu oli ollut käynnissä jo lähes vuoden ja näin edennyt puoliväliin saakka. Näin myös tuomareille ja asiantuntijoille oli ehtinyt kertyä kokemuksia sovittelusta.

Olen koko opinnäytetyöni laatimisen ajan työskennellyt täysipäiväisesti Espoon käräjäoikeudessa käräjäsihteerinä. Tämä on auttanut paljon opinnäytetyön tekemistä esimerkiksi siksi, että tunnen sovittelijatuomarit henkilökohtaisesti ja olen saanut hyödyntää Espoon käräjäoikeuden tilastoja sovitelluista asioista. Tätä kautta minulle avautui myös mahdollisuus olla itse läsnä yhdessä sovittelutapaamisessa.

Tiedonhankintatarkoituksessa haastattelin henkilökohtaisesti jokaista Espoon käräjäoikeuden sovittelukokeiluun osallistuvaa tuomaria. Tuomarit suhtautuvat haastatteluihin hyvin positiivisesti ja kertoivat avoimesti sovitteluun liittyvistä kokemuksistaan.

Lähetin myös Espoon sosiaali- ja terveystoimen perheasioiden yksikön sovitteluun osallistuville asiantuntijoille asiaan liittyvän kyselyn ja myös he suhtautuivat avoimin mielin asiaan ja vastasivat perusteellisesti esittämiini kysymyksiin.

Olin itse läsnä eräässä sovittelutapaamisessa vanhempien suostumuksella. Sovittelutapaaminen oli mielenkiintoinen kokemus. Olen toiminut vuoden ajan käräjäsihteerinä ja ollut mukana useissa lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevissa oikeudenkäynneissä. Normaaliin oikeudenkäyntiin verrattuna sovittelutapaaminen oli erilainen. Sovittelutapaamisessa äänessä olivat vanhemmat lakimiesavustajien sijasta. Myös tuomarin rooli oli täysin erilainen tavalliseen oikeudenkäyntiin verrattuna, sillä hän puhui enemmän ja ohjasi keskustelua eri tavalla. Asiantuntija-avustaja kertoi sovittelutapaamisessa eri vaihtoehtoista, kyseli vanhempien mielipiteitä eri asioihin liittyen ja toi lapsen näkökulmaa esille. Sovittelutapaamisen lopputuloksena oli kokeilusopimus vuoroviikoittaisesta asumisesta. Mielestäni tämä lopputulos oli kiinnostava, koska tapaamisen alussa vanhempien näkökulmat erosivat suuresti toisistaan isän vaatiessa yksinhuoltoa ja äidin vaatiessa vain viikonlopputapaamisia isän ja lasten välille. Sovittelu edisti mielestäni yhteisymmärrystä vanhempien välillä ja lähensi heidän mielipiteitään.

Olen työssäni saanut sopia työparini puolesta monien sovitteluistuntojen ajankohtia. Pääsääntöisesti tapaaminen on saatu sovittua kuukauden päähän, joskus jopa kahden viikon päähän. Tapaamisten sopimista on helpottanut se, että Espoon käräjäoikeuden tuomareiden ja asiantuntijoiden kalentereista sovittelulle varatut päivät ovat olleet tiedossa jo pitkäksi aikaa eteenpäin. Kokemukseni mukaan kaikille sopivien tapaamisajankohtien löytäminen on ollut suhteellisen helppoa varsinkin silloin, jos osapuolilla ei ole ollut lakimiesavustajia. Suuria vaikeuksia aikataulujen yhteensovittamisessa ei mielestäni ainakaan oman tuomarini kohdalla ole ollut.

Kokeilun aikana on tullut selkeästi esille, että vanhemmat ovat olleet tyytyväisempiä tekemiinsä sopimuksiin ja näin ollen uusien hakemusten vireille laittaminen onkin vähentynyt. Sovittelutapaamisissa pystytään keskustelemaan vapaammin kuin oikeudenkäynnissä ja näin saadaan parempia ja kestävämpiä ratkaisuja. Hakemusten uusiutuminen on vähentynyt ja sen lisäksi riidat on saatu ratkaistua selkeästi nopeammin kuin oikeudenkäynnissä. Tässä opinnäytetyössä ei ole kuitenkaan tutkittu asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun prosessin kestoa verrattuna normaaliin oikeudenkäyntiin. Tuomareiden ja oman näkemykseni mukaan prosessi vaikuttaa kuitenkin huomattavasti nopeammalta.

Espoon käräjäoikeudessa kokeiluun on suhtauduttu hyvin innokkaasti ja asioita on sovittelu suhteellisen paljon. Ennen kokeilua tuomioistuinsovittelussa ei ollut käsitelty yhtään lapsioikeudellista asiaa. Haastattelemani tuomarit eivät löytäneet sovittelusta mitään huonoja puolia.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, miten asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on lapsiasioissa käytännössä toiminut Espoon käräjäoikeudessa ja onko se tuonut enemmän lapsen näkökulmaa esille. Tiedonhankintatarkoituksessa tehtyjen haastatteluiden ja kyselyiden avulla sain näkyviin monia käytännön menettelytapoja ja muun muassa sen, että Espoon käräjäoikeuden sovittelutuomarit varsin yleisesti pyrkivät sovitteluasiassa keskustelemaan lasten kanssa vapaamuotoisesti. Tällaisessa vapaamuotoisessa tilaisuudessa lasten on helpompi tuoda esiin näkemyksiään ja pohtia perheen tilannetta kuin oikeudenkäynnissä, jossa vanhemmat riitelevät lapsen liittyvistä oikeuksistaan.

Tuomareiden ja asiantuntija-avustajien mielestä sovittelun avulla on siten onnistuttu hyvin tavoitteessa tuoda lapsen näkökulmaa entistä enemmän esille ja vanhempien harkittavaksi. Sovittelijoiden ja lasten väliset keskustelut ja toisaalta asiantuntijan mukanaolo sovittelutapaamisissa ovat olleet omiaan edistämään tätä tavoitetta.

Saatujen positiivisten kokemusten perusteella lapsiasioiden tuomioistuinkäsittelyn kehittämiseksi ja uudistamiselle on selvästi ollut tarvetta. Espoon kärjäoikeudessa saatujen kokemusten perusteella on syytä puoltaa asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovitteluun jatkamista myös kokeilun päättymisen jälkeen.

Espoon kärjäoikeuden laamanni, riitaosaston osastonjohtaja sekä perheoikeudellisten asioiden vastuutuomari ovat lukeneet opinnäytetyöni. He olivat erittäin tyytyväisiä opinnäytetyön sisältöön ja rakenteeseen. He antoivat muutamia rakentavia kommentteja, joiden perusteella muokkasinkin työtäni.

Lähteet

Kirjallisuus

Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita Publishing.

Aaltonen, A-K. & Auvinen, M. 2010. Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa. Lakimies 7-8/2010, 1149-1165.

Jokela, A. 2005. Oikeudenkäynnin perusteet. Oikeudenkäynti I. 2., uudistettu painosta. Helsinki: Talentum.

Kankainen, L. 2000. Sosiaalityöntekijä huoltoriidoissa. Oikeus 3/2000, 391-396.

Lappalainen, J. & Frände, D. & Havansi, E. & Koulu, R. & Niemi-Kiesiläinen, J. & Nylund, A. & Rautio, J. & Sihto, J. & Virolainen, J. 2008. Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. 3. painos. Helsinki: WSOYpro.

Nylund, A. 2010. Lapsi riidan kohteena - lapsen asemaa koskevien asioiden haasteita. Lakimies 7-8/2010, 1166-1182.

Viranomaislähteet

HE 284/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa sekä laeiksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:n ja velan vanhentumisesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta.

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007: Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus. Viitattu 15.2.2012. <http://www.oikeus.fi/uploads/u09dr3c.pdf>

LaVM 24/2006 vp. Hallituksen esitys laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Oikeusministeriön asettamispäätös 29.1.2010. Lapsiystävällinen oikeus. ns. Follo-mallin kokeilu kärjäoikeuksissa.

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010. Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa. Helsinki: Oikeusministeriö.

Oikeusministeriön päätös 1.3.2012. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelumenettelyn kokeilun jatkaminen ja laajentaminen. Viitattu 25.3.2012.

Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu kärjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2012. Väliraportti. Helsinki: Oikeusministeriö.

Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat kärjäoikeuksissa. OPTL:n julkaisu 224. Viitattu 11.3.2012. <http://www.optula.om.fi/1215523704203>

Julkaisemattomat lähteet

Anderzén, E-M. 2011. Sähköpostivastaus kyselyyn 16.12.2011. Espoon kärjäoikeus. Espoo

Anderzén, E-M. 2012. Kärjäatuomarin haastattelu 12.3.2012. Espoon kärjäoikeus. Espoo.

- Espoon käräjäoikeuden tilastot. 2011. Espoon käräjäoikeus. Espoo
- Lehto, J. 2011. Sähköpostivastaus kyselyyn 30.12.2011. Espoon käräjäoikeus. Espoo
- Lehto, J. 2012. Käräjätuomarin haastattelu 16.3.2012. Espoon käräjäoikeus. Espoo
- Leminen, R. 2012. Sähköpostivastaus kyselyyn 20.3.2012. Espoon sosiaali- ja terveystoimi/Perheasioiden yksikkö. Espoo
- Naapi, M. 2012. Käräjätuomarin haastattelu 14.3.2012. Espoon käräjäoikeus. Espoo.
- Tikka, E. 2012. Käräjätuomarin haastattelu 14.3.2012. Espoon käräjäoikeus. Espoo.
- Vehkakoski, E. 2012. Sähköpostivastaus kyselyyn 20.3.2012. Espoon sosiaali- ja terveystoimi/Perheasioiden yksikkö. Espoo
- Vuorinen, M. 2012. Käräjätuomarin haastattelu 21.3.2012. Espoon käräjäoikeus. Espoo.
- Wacklin, T. 2012. Sähköpostivastaus kyselyyn 20.3.2012. Espoon sosiaali- ja terveystoimi/Perheasioiden yksikkö. Espoo

Kuva 1 Riitaisan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittely käräjäoikeudessa
..... 11

Taulukot

Taulukko 1. Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa käsitellyt asiat Espoon käräjäoikeudessa 1.1.-31.12.2011 (Espoon käräjäoikeuden tilastot 2011)	23
Taulukko 2. Sovittelun päättymisen syyt 1.1.-31.12.2011 (Espoon käräjäoikeuden tilastot 2011)	23

Liitteet

Liite 1 Sähköpostilla tuomareille lähetetty kysymyslomake	39
Liite 2 Tuomarien haastatteluissa esitetyt kysymykset	41
Liite 3 Sähköpostilla asiantuntijoille lähetetty kysymyslomake	42

Liite 1 Sähköpostilla tuomareille lähetetty kysymyslomake

Hei,

kuten tiedätte teen opinnäytetyöni aiheesta Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Espoon käräjäoikeudessa. Olen laittanut tähän liitteeksi kyselylomakkeen, josta olen jo puhunut teille jo aikaisemmin.

Kysymykset ovat avoimia, ja voitte kertoa aiheesta laajemminkin kuin mitä annettu vastaustila on. Opinnäytetyöni tulee olemaan Laurean ohjeistuksen mukaisesti julkinen. Vastauksia tulen käsittelemään luottamuksellisesti enkä käytä työssäni yksittäisen vastaajan nimeä vastauksien analysoinnissa. Opinnäytetyöohjaajana toimii lehtori Marja Mäkilaurila Laurea-ammattikorkeakoulusta.

Toivon, että käyttäisitte hetken vastataksenne kyselyyni. Lisäkysymykset ja kyselyn vastaukset pyydän ystävällisesti palauttamaan minulle sähköpostitse 31.12.2011 mennessä osoitteeseen: nora.kallatsa@laurea.fi.

Terveisin,

Nora

Kysymyslomake

Nora Kallatsa: Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Espoon käräjäoikeudessa

Pyydän sinua ystävällisesti vastaamaan alla oleviin kysymyksiin mahdollisimman perusteellisesti. Vastauksen ei tarvitse mahtua annettuun vastaustilaan, vaan voit lisätä vastaustilaa oman mielesi mukaan.

Mitkä ovat sovitteluun pääsemisen kriteerit?

Miten yhteistyö asiantuntijoiden kanssa on toiminut?

Miten olet kokenut asiantuntijan käytön verrattuna entiseen, jolloin soviteltiin yksin?

Kaipaisitko sovitteluun muita asiantuntijoita kuin lastenvalvojia tai sosiaalityöntekijöitä esim. psykologeja/psykiatreja?

Tuleeko lasten näkökulma paremmin esille sovittelussa kuin oikeudenkäynnissä?

Millaiseksi olet kokenut lasten henkilökohtaisen kuulemisen?

Mitkä ovat olleet syitä sovittelun epäonnistumiselle?

Mitä hyviä ja huonoja puolia sovittelulla on?

Miten valmistaudut sovittelutapaamiseen?

Kuinka kauan sovitteluprosessi keskimäärin kestää?

Kannatanko Follo-kokeilun vakiinnuttamista pysyväksi käytännöksi? Miksi?

Kiitos vastauksistasi!

Liite 2 Tuomarien haastatteluissa esitetyt kysymykset

Missä vaiheessa sovittelua on ehdotettu ja miten?

Ehdotetaanko sovittelua automaattisesti kaikissa asioissa / jos ei, millä perusteella jutut valikoituvat?

Miten aktiivisen roolin asiantuntijat ovat ottaneet neuvotteluissa? Minkälaisiin asioihin ovat kiinnittäneet neuvotteluissa huomiota?

Kuinka paljon sovintoneuvotteluissa on ollut lakimiesavustajia?

Ovatko lakimiesavustajat ymmärtäneet oikeudenkäyntiin verrattuna erilaisen roolinsa?

Onko lakimiesavustajan läsnäolo ollut häiriöksi / avuksi neuvotteluissa? Miksi? Esimerkkejä?

Kuinka montaa lasta on kuultu henkilökohtaisesti?

Miksi lasta on kuultu henkilökohtaisesti?

Missä lasta on kuultu ja ketkä ovat olleet läsnä?

Oletko tehnyt sovintoehdotuksia?

Onko käytetty kokeilusopimuksia / jos on, kuinka paljon, minkälaisissa asioissa ja ovatko asiantuntijat käyneet arvioimassa sopimuksia käytännössä?

Liite 3 Sähköpostilla asiantuntijoille lähetetty kysymyslomake

Hei,

Olen täällä Espoon käräjäoikeudessa käräjätuomari xx:n kärjäsihteerinä ja olen aiemmin ollut yhteydessä osaan teistä sähköpostitse sovittelutapaamisiin liittyen.

Teen opinnäytetyötäni Laurea-ammattikorkeakoulussa aiheesta Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu: Case Espoon käräjäoikeus. Olen aiemmin kysellyt tuomareilta heidän kokemuksiaan lapsiasioiden sovittelusta ja lähestyn nyt teitä tässä samassa asiassa.

Olen liittänyt tähän viestiin lyhyen kyselylomakkeen ja pyydänkin teitä ystävällisesti irrottamaan muutaman hetken työpäivästäne ja vastaamaan näihin kysymyksiin. Opinnäytetyöni tulee olemaan Laurean ohjeistuksen mukaisesti julkinen. Vastauksia tulen käsittelemään luottamuksellisesti enkä käytä työssäni yksittäisen vastaajan nimeä vastauksien analysoinnissa. Opinnäytetyöohjaajana toimii lehtori Marja Mäkilaurila Laurea-ammattikorkeakoulusta.

Toivon, että käyttäisitte hetken vastataksenne kyselyyni. Kyselyn vastaukset pyydän ystävällisesti palauttamaan minulle sähköpostitse mieluiten tämän viikon aikana ja viimeistään keski-
viikkona 21.3.2012 osoitteeseen: nora.kallatsa@oikeus.fi.

Terveisin,
Nora Kallatsa

Kysymyslomake

Nora Kallatsa: Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu: Case Espoon käräjäoikeus

Pyydän sinua ystävällisesti vastaamaan alla oleviin kysymyksiin mahdollisimman perusteellisesti. Vastauksen ei tarvitse mahtua annettuun vastaustilaan, vaan voit lisätä vastaustilaa oman mielesi mukaan.

Ammatti ja koulutus?

Aiempi kokemus perheasioihin liittyvästä sovittelusta?

Miten valmistaudut sovittelutapaamiseen?

Minkälaisia asioita tuot sovittelun kuluessa esille?

Miten yhteistyö tuomareiden kanssa on toiminut?

Millaiseksi olet kokenut mahdollisen lasten henkilökohtaisen kuuleminen tuomioistuinsovitte-
lun yhteydessä?

Kannatatko Follo-kokeilun vakiinnuttamista pysyväksi käytännöksi? Miksi?

Kiitos vastauksistasi!